

Pravilno korištenje tuđih i dijeljenje vlastitih obrazovnih sadržaja u e-kolegiju

Upute za nastavnike (24.03.2020.)

Sustavi za e-učenje uvelike olakšavaju povezivanje svih sudionika i pristup nastavnim materijalima, no istovremeno nastavnicima donose i određene izazove koji u tradicionalnom nastavnom okruženju nisu bili predmetom rasprave. Pri kreiranju e-kolegija i postavljanju obrazovnih materijala, mnogi se nastavnici susreću s nedoumicama vezanim uz korištenje tuđih djela i obrazovnih sadržaja, ali i objavom i dijeljenjem vlastitih materijala za nastavu.

Digitalno okruženje omogućava brzo i jednostavno dijeljenje raznih sadržaja, pri čemu je lako zanemariti zakonske regulative vezane uz korištenje i objavljivanje zaštićenih sadržaja.

Ove upute, izrađene na temelju dva online tečaja Srca, služe kao kratak podsjetnik na što je sve potrebno obratiti pažnju prilikom preuzimanja tuđih i stvaranja vlastitih sadržaja te njihovog postavljanja u e-kolegij.

AUTORSTVO / Kada su obrazovni sadržaji autorska djela?

Obrazovni sadržaji su **autorska djela** kada je riječ o individualnim, originalnim, intelektualnim tvorevinama ili ostvarenjima. Riječ je o jezičnim (pisanim ili govornim) djelima ili prikazima znanstvene ili tehničke prirode (crteži, planovi, skice, tablice) i slično. Primjer pisanog obrazovnog sadržaja: [Priručnik za nastavnike \(sustav za e-učenje Merlin\)](#).

Autor je fizička osoba koja je djelo stvorila. Prema [Zakonu o autorskom pravu i srodnim pravima](#), autorsko pravo na djelo pripada autoru samim činom stvaranja djela, što znači da za stjecanje prava nije potreban poseban postupak prijave ili registracije autorskoga djela nekom nadležnom tijelu. Autorom se smatra ona osoba čije je ime naznačeno na primjerku autorskoga djela ili pri njegovoj objavi. Osobe koje su djelo stvorile zajedničkim radom i njegovim se doprinosima ne mogu koristiti samostalno, već imaju zajedničko autorsko pravo na autorsko djelo nazivaju se **koautorima** (Hebrang Grgić, 2018).

Autorsko pravo je skup prava koja pripadaju autoru, a sadržava moralna, imovinska i druga prava koja autor polaže na svoje djelo. U hrvatskom pravnom sustavu autorska djela postaju **javnim dobrom** istekom autorskoga prava (70 godina nakon smrti autora), pri čemu je i dalje potrebno voditi računa o pravilnom isticanju autorstva.

Autor za drugoga osniva pravo iskorištavanja autorskoga djela ili prepušta ostvarivanje autorskoga prava sklapanjem ugovora, davanjem odobrenja (dozvole) za korištenje ili drugim pravnim poslom. Time može **odrediti koja prava daje drugome**, daje li ta prava samo određenom nositelju (isključivo pravo iskorištavanja) ili želi isto pravo dati i drugim nositeljima (neisključivo pravo iskorištavanja), daje li pravo korištenja na primjer, na prostoru RH ili šire (prostorno ograničenje) te na koje razdoblje daje pravo iskorištavanja (Birkić i Jurak, 2016).

KORIŠTENJE / Što se i kako smije koristiti?

Postavljanje sadržaja koji zadovoljavaju kriterije autorskog djela nije dopušteno bez izričitog odobrenja. Prije dijeljenja tuđeg sadržaja, potrebno je najprije provjeriti pod kojim ga je uvjetima autor učinio dostupnim, odnosno jesu li definirati specifični uvjeti korištenja. Ukoliko autor nije posebno naznačio uvjete korištenja (npr. objavom pod nekom od Creative Commons licenci), primjenjuju se odredbe Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima. U praksi to znači da se zaštićeni sadržaj ne smije dijeliti bez odobrenja nositelja prava.

Primjerice, ukoliko pronađete sliku na internetu, najprije pogledajte izvor te jesu li za nju definirani uvjeti korištenja. Ako su navedeni, postupajte u skladu s njima, a ako nisu, sliku ne koristite bez dopuštenja autora. Za izradu vlastitih materijala, preporuka je da koristite slike sa stranica koje okupljaju one slobodne za korištenje za koje su navedene licence (npr. Pixabay). Također, neke od internetskih tražilica omogućuju filtriranje slika prema licenci (npr. Google), no svakako se preporučuje dodatan oprez.

Osim toga, treba imati na umu da bez dopuštenja autora nije dopušteno digitalizirati i dijeliti dijelove knjiga ili članke. Ukoliko prilikom izrade vlastitih sadržaja želite prenijeti tuđe misli (bilo da je riječ o izravnom citiranju ili prepričavanju, odnosno parafraziranju), potrebno je pravilno navesti podatke o autoru i izvoru te se pobrinuti da opseg korištenog dijela ne prelazi mjeru opravdanu svrhom, u skladu s dobrim običajima na koje se poziva Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima.

CITIRANJE / Kako pravilno navesti izvore i izbjeći plagiranje?

Pri stvaranju vlastitih sadržaja, potrebno je voditi računa o njihovoj autentičnosti te pravilno navesti vanjske izvore ukoliko se na njih upućuje.

Neetički postupak tijekom pisanja i objavljivanja književnih, znanstvenih ili drugih radova u kojem se neovlašteno koriste tuđe misli, riječi, ideje ili postupci bez navođenja podataka o izvoru naziva se **plagiranjem**. To je povreda prava intelektualnoga vlasništva protivna etičkim kodeksima raznih struka, ali i zakonima o autorskom pravu. Moralna komponenta zaštite autorskoga prava uključuje pravo autora da bude naveden kao autor djela. Moguće je i vlastite ranije objavljene riječi koristiti na neetički način, bez preciznog navođenja izvora. Takav postupak naziva se **samoplagiranje**. Plagiranje je moguće izbjeći isključivo ispravnom i pravovremenom edukacijom o pitanjima vezanim uz problematiku autorskog prava. Na taj se način plagiranje zbog neznanja može potpuno isključiti, a i broj slučajeva plagiranja zbog ostalih razloga može se znatno smanjiti. Plagiranje se izbjegava **točnim, ispravnim i preciznim navođenjem korištenih izvora**. Bez obzira na vrstu izvora i vrijeme korištenja, uvijek je potrebno navesti sve korištene izvore (Hebrang Grgić, 2018).

Tuđe riječi mogu se navoditi **izravnim navođenjem** i **parafraziranjem**. Izravno (doslovno) navođenje provodi se tako da se tekst navodi unutar navodnika ili se grafički izdvaja, tako da je jasno da je riječ o izravnom navodu. Uz izravno naveden tekst obavezno je navesti korišteni izvor. Preporučljivo je izravne navode koristiti samo kad je to izuzetno bitno (npr. zbog stila i jezika izvornika). U svim ostalim slučajevima preporuča se parafraziranje. Parafrazirati znači prepričati tuđe riječi vlastitim, uz navođenje korištenoga izvora.

Dva su osnovna pojma vezana uz pravilno navođenje izvora:

- **referenca** (skraćeni bibliografski zapis unutar teksta)
- **bibliografija** (detaljni zapis o izvoru koji se navodi u popisu literature).

Postoje različiti sustavi i stilovi citiranja. **Stil citiranja** temelji se na nekom od sustava, a propisuje točan raspored bibliografskih elemenata (npr. autor, naslov, izdavač...) u bibliografskoj bilješci kao i njihovo grafičko oblikovanje (npr. ukošena slova za podatak o naslovu i sl.).

Bez obzira na to koji se stil koristi, prilikom navođenja izvora potrebno je pridržavati se triju osnovnih pravila:

- **relevantnosti** (navođenje samo izvora doista korištenih prilikom pripreme i izrade rada)
- **potpunosti** (navesti sve korištene izvore, bibliografski zapis u popisu literature treba sadržavati sve elemente potrebne za jednoznačnu identifikaciju izvora)
- **dosljednosti** (navođenje izvora prema istom odabranom ili zadanom stilu citiranja).

Najčešće postoji dogovor o tome koji će se stil koristiti na razini sveučilišta, ustanove, odsjeka i sl., no u slučaju da nije propisan, možete odabrati između postojećih stilova prilagođenih različitim područjima znanosti. Neki od poznatijih i često korištenih stilova su:

1. **Stil APA** (*American Psychological Association*): često se koristi u društvenim znanostima. Koristi sustav prvoga elementa i datuma.
2. **Stil Chicago** – propisuje ga izdavač *University of Chicago Press* i daje upute za sustav tekućih bilješki (za područje društvenih i humanističkih znanosti) i za sustav prvoga elementa i datuma (za područje prirodnih znanosti).
3. **Stil Turabian** – jednostavnija verzija stila Chicago namijenjena studentima.
4. **Stil AMA** (*American Medical Association*): koristi se u području biomedicine, a preporuča uporabu sustava brojčanih bibliografskih bilješki.
5. **Stil MLA** (*Modern Languages Association*): koristi se za područje humanističkih znanosti.
6. **Stil IEEE** (*Institute of Electrical and Electronics Engineers*): koristi se u području tehničkih znanosti (Hebrang Grgić, 2018).

DIJELJENJE / Kako mogu regulirati načine korištenje svojih autorskih djela?

Dok zakonska regulativa nedvojbeno štiti prava autora nad njegovim djelom, unutar svojih izvornih okvira ponekad nije dovoljno fleksibilna, osobito kada su u pitanju autorska djela koja se žele i mogu objaviti **putem Interneta uz mogućnost davanja neograničenog prava distribuiranja, reproduciranja i prerađivanja**. U takvim slučajevima potrebni su dodatni alati koji autoru omogućuju reguliranje načina korištenja djela čiji je stvaratelj.

Primjer davanja neisključivoga prava iskorištavanja su djela objavljena pod otvorenim licencijama kao što su *Creative Commons* licencije (u nastavku CC licence). Koristeći ove licencije, autor daje pravo svima da na određeni način odnosno pod određenim uvjetima koriste njegovo djelo (ovisno o vrsti licence).

CC licence predstavljaju sustav licenci najčešće korištenih kod objave autorskih djela u otvorenom pristupu (OA – engl. *Open Acces*) osobito otvorenih obrazovnih sadržaja zbog

iznimne lakoće korištenja, međunarodne prepoznatljivosti te sve većeg broja materijala dostupnih upravo pod ovim licencama (Birkić i Jurak, 2016).

Svako djelo objavljeno pod uvjetima licence CC označeno je jedinstvenom ikonom koja upućuje na vrstu licence pod kojom je djelo objavljeno.

Licencu je moguće izraditi na: <https://creativecommons.org/> odabirom poveznice **Share your work** te odgovaranjem na pitanja vezana uz uvjete dijeljenja odabrati odgovarajuću licencu.

CC licence su se pokazale kao osobito koristan alat pri dijeljenju otvorenih obrazovnih sadržaja namijenjenih slobodnom korištenju, prerađivanju i dijeljenju.

Dobivenu je licencu potom potrebno pridružiti autorskom djelu kako bi bilo jasno pod kojim se uvjetima može koristiti i na koje načine. Na tiskane se materijale (ili elektroničke dokumente istog oblika), primjerice, postavlja generirana slika licence i pripadajući tekst (*Ovo djelo dano na korištenje pod licencom [Naziv licence]. Licenca je dostupna na stranici: [poveznica].*) Navedeni se elementi postavljaju najčešće na samom početku dokumenta uz impresum.

CC licence koriste sljedeće elemente (ikone):

Ikona	Naziv i kratica	Značenje
	Imenovanje (BY)	Odabirom ove ikone autor dopušta distribuiranje, mijenjanje i preradu svog djela uz navođenje autora izvornoga djela.
	Dijeli pod istim uvjetima (SA)	Odabirom ove ikone autor dopušta umnažanje, distribuiranje, priopćavanje i prerađivanje svoga djela sve dok se primjenjuje ista licenca. Ako se želi distribuirati djelo pod drugim uvjetima, potrebna je dozvola autora.
	Nekomercijalno (NC)	Odabirom ove ikone autor dopušta distribuiranje, mijenjanje i preradu svoga djela u sve osim u komercijalne svrhe.
	Bez prerada (ND)	Odabirom ove ikone autor dopušta distribuiranje i umnažanje svoga djela bez mogućnosti prerađivanja. Za prerađivanje djela potrebno je dopuštenje autora.

Primjer uporabe CC licence:

Priručnik za jedan od tečajeva Srca objavljen je pod uvjetima licence **CC Imenovanje - Nekomercijalno CC BY-NC**.

To bi značilo da se priručnik može slobodno preuzeti, može ga se dalje umnažati i dijeliti, mijenjati ga i prerađivati, uz navođenje autora te je zabranjeno komercijalno iskorištavanje djela.

DODATNE INFORMACIJE / Gdje mogu saznati više?

Izvori:

- Hebrang Grgić, I. (2018). [Autorstvo, plagiranje i citiranje: što, kako, zašto?](#) (24. 03. 2020.)
- Birkić, T.; Jurak, T. (2016). [Uporaba Creative Commons licenci na obrazovnim sadržajima.](#) (24. 03. 2020.)

Učionički tečaj Srca:

[Osnove rada s alatima za upravljanje referencama](#)